

CSERNUS SÁNDOR – KÖVÉR LAJOS

HELYTÖRTÉNET ÉS NEMZETI TÖRTÉNET FRANCIAORSZÁGBAN

(Ismertetés és beszámoló a Tudós Társaságok Országos Konferenciáinak rendszeréről)

A francia forradalom bicentenáriumának évében a Történeti és Természettudományos Kutatások Bizottsága (CTHS – Comité des Travaux Historiques et Scientifiques) a szervezetéhez tartozó Tudós Társaságoknak immár 114. Országos Konferenciáját (CNSS – Congrès National des Sociétés Savantes) rendezte meg 1989 április 2. és 9. között. A Bizottság munkája és az általa szervezett konferenciasorozat a francia tudományos élet egyik ismert vállalkozása, mivel azonban deklaráltan a nemzeti történet és azon belül egyes régiók történetének tanulmányozására koncentrál, a nemzetközi tudományos élet közvetlenül már jóval ritkábban találkozhatott vele. Ildomosnak látszik tehát rövid történetét felvázolni, majd pedig bemutatni azokat a szervezeti kereteket, melyek működését több mint egy évszázada döntően meghatározzák.

A CTHS tehát országos érdeklődési körű tudományos szerveződés, s mint ilyen az egyik legrégebb, folyamatosan működő vállalkozás Franciaországban. Létrehozása François Guizot nevéhez fűződik, aki Lajos Fülöp minisztereként 1834-ben hívta életre ezt a nemzeti történelmet komplex módon tanulmányozó, ma is igen aktív Bizottságot, amely 1861 óta tartja meg évenként a szóban forgó konferenciákat. Az alapszabályt a CTHS főnállása óta több ízben módosították; jelenlegi formájában 1983 óta működik: az újjászervezett Bizottság alapelveit az akkori oktatási miniszter, Alain Savary rendelete határozta meg. Ily módon a CTHS a francia Oktatási Minisztériumhoz tartozik, és munkáját hat „szekcióban” végzi. Ezek a következők: Középkor-történeti és Filológiai, Új- és Legújabbkori Történeti, Régészeti és Művészettörténeti, Természet- és Humánföldrajzi, valamint Természettudományos (különös tekintettel az élő természet és az életet tanulmányozó tudományágakra), továbbá hatodikként a Tudomány- és Technikatörténeti szekciók, valamint az Észak-Afrika Története és Régészete, az Óstörténeti és a Francia Antropológiai és Etnológiai komisszió. (Ez utóbbinak egyik önálló elemeként működik az 1903-ban alapított Francia Forradalom Története Komisszió.)

Fennállása óta a CTHS komoly kiadói tevékenységet folytat; létrehozásakor ez szerepelt is az elsődendő feladatok között. Az évenkénti konferenciák értékállóan ítélt anyagát évfolyamonként és szekciónként publikálja az ACTES, a BULLETIN avagy a MEMOIRES kötet. Forrásfeltáró és forrásközlő tevékenysége a legfontosabbak közé tartozik: a Franciaország történetére vonatkozó kiadatlan dokumentumokból mintegy 140 kötetet jelentetett meg eddig; ebből 16 kötet került ki a nyomdából 1965 és 1985 között. Ez a munka természetesen ma is folytatódik. A CTHS készített ezentúl egy topográfiai kézikönyvet tartományok szerinti bontásban; gyűjteményes kötetet állít össze a kora középkori Franciaország (4–10. sz.) műemlékeiről; összegyűjti a francia forradalom gazdaságtörténetének legegységesebb kiadatlan iratait; az új- és legújabbkori történetére vonatkozó egyéb dokumentumokat, de folytat még ezentúl más kiadói tevékenységet is. A fentieknek tulajdonítható, hogy a CTHS kiadványai összességükben és a kezdetektől fogva mind a mai napig a Franciaországra vonatkozó történeti és régészeti kutatások legalapvetőbb és legjelentősebb kézikönyveit adják, és sorozataikat rendre viszontláthatjuk a legigényesebb összefoglaló művek bibliográfiáiban.

Mivel tehát megalapításától kezdve feladatai közé tartozik a Franciaország történetére vonatkozó dokumentumok felkutatása és publikálása, a régészeti emlékek összegyűjtése és számbavétele, valamint az adott tudományág fejlődésének elősegítése, mindenekelött regionális és lokális szinten, automatikusan a Bizottság vokációjává lett a helytörténeti kutatások

orientálása, eredményeinek felszínre hozása és az országos műhelyek vérkeringésébe történő bekapcsolása is.

Ily módon azonban a résztvevők köre meglehetősen változatos alakul: az előadók elsősorban többsége különböző országos és regionális műhelyekhez kötődik; főleg egyetemi oktatók és kutatók. Ugyanakkor a CTHS teret enged mindazok munkáinak, akik egy-egy adott részterület történetének kidolgozására vállalkoztak, legyenek bár a szóban forgó kutatók kezdő szakemberek (pl. a tanulmányaik ún. „harmadik ciklusában”, azaz a doktori címhez vezető fázisban járó hallgatók), avagy a művelődés különböző, más területén dolgozó amatőr kutatók.

Ebből persze az is következik, hogy a Konferenciákon bemutatott dolgozatokban időnként megjelennek bizonyos színvonalbeli hullámzások. Az a törekvés azonban, melynek alapvető célja, hogy egyetlen értékes gondolat, ötlet, kutatási eredmény se vesszen el, úgy tűnik, vállalhatja még ezt a luxust is. Az utóbbi időszakban ugyanakkor egyre rendszeresebben jelennek meg és vesznek részt külföldi kutatók is a CTHS összejövetelein; elsősorban angolok, belgák, németek, svájciak, olaszok és spanyolok, de akadnak közép- és kelet-európaiak is, lengyelek, románok, csehszlovákok és ritkábban szovjetek és magyarok. Ily módon a konferencia résztvevőgárdája egyre nemzetközibb; a nem francia kutatók általában hosszabb-rövidebb idejű franciaországi tartózkodás során kerülnek kapcsolatba a CTHS programjaival.

Az évenkénti konferenciák igen alapos és célravezető rendszert alkotnak: időpontjuk mindig (a többnyire hűsvéthoz kötődő) tavaszi szünet hete, helyszínük rendszeresen változik: a szervezők mindig az ország más egyetemi városába, más régiójába hívják össze a résztvevőket. Ennek azonban szimbolikus jelentőségen túl gyakorlati haszna is van. Egyrészt a kutatások teljes természetességgel koncentrálnak a konferencia színhelyének tágabb környékére, másrészt pedig a szervezők minden esztendőben meghatároznak egy-egy olyan fő témakört, ami több szempontból is hordozhat aktualitást (regionálisan az egyes kutatóbázisok jellege szerint, bizonyos történeti aktualitásokat figyelembe véve, stb.). Az alábbiakban, egyrészt a pontosítás kedvéért, másrészt a fentiek alátámasztása végett megemlíjük az elmúlt néhány esztendő színhelyeit, és a velük kapcsolatban a középkor-történeti és filológiai szekció számára meghatározott fő témaköröket.

A 108. Kongresszus Grenoble-ban volt 1983-ban. A speciális programot az alábbi fő téma határozta meg: „A gazdaság és társadalom fejlődése hegyvidéki környezetben”, a helytörténeti kutatások pedig Dauphiné tartomány történetére koncentráltak.

A 109. Konferenciának 1984-ben Dijon adott otthont. Itt elsősorban a regionális egyháztörténeti kutatások kaptak szerepet; az ún. speciális programot a „Hívők vallásos közösségeinek szerveződési formái a tridentini zsinatig” főcím adta, míg a regionális program a két Burgundia (a grófság és a hercegség) történetére kellett hogy koncentráljon.

A 110. konferenciát 1985-ben Montpellier rendezte. Az általános program a „Tartományi rendi gyűlések és képviselői fórumok történetének” kutatása volt (a 16. századig); egy speciális programot határoztak meg ezentúl az orvostudományok, a betegségek, a járványok történetének kutatására a középkorban. A regionális program Languedoc történetét tanulmányozta.

A 111. Konferencia házigazdája Poitiers volt, 1986-ban. Itt egyetlen fő téma jelentette a speciális programot: az „Angol Franciaország” (12–15. század) politikai, katonai, intézményi, gazdasági, szociális és kulturális történetét igyekezett felrajzolni. A regionális kutatásokat a Poitou-tól Bordeaux-ig terjedő területre koncentrálták.

A 112. Konferenciát 1987-ben Lyonban rendezték, ugyancsak egy általános és egy regionális témakörrel. Az előbbi „A textilipar és kereskedelem a középkorban” jelentette, az utóbbit a „Folyók és folyami közlekedés a középkori Franciaországban, különös tekintettel a Rhône és a Saône vízgyűjtőjére” főcím fogta össze.

A 113. Kongresszusnak Strasbourg adott otthont 1988-ban. Az általános kutatási irányt „A Birodalom és Franciaország között” témakör határozta meg, és deklarált célja volt, hogy a szóban forgó régió civilizációjának történetét sokoldalúan közelítse meg, egyetlen cím köré integrálva a különböző helytörténeti és nagyobb összefüggéseket kutató törekvéseket.

A 114. Konferenciának, mint említettük, Párizs adott otthont, és az is ismert már, hogy a 115.-et Avignon fogja majd rendezni. A szekciók egy része (amelyeknek programjába beleférhetett) anyagát a francia forradalom kutatása köré csoportosította, vagy éppen az első császárság korának tanulmányozását tűzte maga elé. A Középkor-történeti és Filológiai Szekció (melynek munkáját a fenti leírás röviden nyomon követni igyekezett) általános programját „A társadalmi mozgalmak és politikai zavargások a középkorban” főcím határozta meg; ún. regionális program ezúttal nem volt.

A Szekció programjában ezúttal 22 előadás szerepelt; valamivel kevesebb, mint Strasbourgban (26). Az előadásokat előzetes javaslat, illetve a rezümé alapján a Szekció elnöksége választja ki, és az elhangzás utáni megjelentetésről is – a résztvevők véleményét figyelembe véve – ugyancsak az elnökség dönt. Az elnökségben többnyire a szakma legismertebb, nemzetközileg is tekintélynek számító egyéniségei kapnak helyet. (Ezúttal Jean Favier, Robert Fossier, Henri Platelle, Michel Mollat du Jourdin, Jean Schneider, Noël Coulet, Philippe Contamine, Robert Favreau, Robert-Henri Bautier, Jean Richard, Jean Glénisson, Jacques Monfrin és Louis Carolus-Barre). Többen szerepeltek közülük előadóként is (Bautier, Schneider, Carolus-Barre). A számos érdekes előadás közül Henri Bautier tanulmányát érezzük kiemelkedőnek (ő az orleans-i diákság és a királyi tisztviselő konfliktusát mutatja be a 13. század végén, amely konfliktus a királyi tekintély kétségtelen csorbítására irányult), továbbá Georges Bischoff tanulmányát a parasztseregek felszereléséről és harcmódoráról a 15. század végén s a 16. század elején, valamint Hubert Collin kutatásainak ismertetését a lotharingiai lovagság stabilizáló szerepéről a 15. század során. Bernard Merlette meggyőzően bizonyította, hogy – a közhiedelemmel ellentétben – VIII. Bonifác pápa bulláját Szép Fülöp tiltó rendelkezése ellenére Franciaország területén több helyen kihirdették. Jean Schneider a Metz városában nagy szerepet játszó patríciausi réteg hanyatlását mutatta be a 15. század folyamán, François-Olivier Touati pedig két tanulmányban ismertette azokat a kutatásokat, melyeket „Társadalom és lázadás” kutatási témán dolgozó csoport tagjaként végzett. (A kétkötetnyi tanulmányt kitevő munka a konferenciával egy időben jelent meg.) Rendkívül érdekes volt Christian de Mérimond előadása, mely a társadalmi mozgalmakat és politikai rivalizálást a városok szimbolikájának tanulmányozásával, e szimbolika változásainak nyomon követésével mutatta be a középkor végén. Kiemelendőnek érzem végül Françoise Fery-Hue tanulmányát, mely új, a történeti kutatásban eddig nem nagyon alkalmazott forrásanyagot vett „bonckés” alá; a 16. század elejéről Párizsból és több vidéki városból származó, nemi erőszakokra vonatkozó orvosi látletekből és azok „forráskörnyezetéből” vont le következtetéseket a városi népszerű kollektív mentalitása bizonyos komponenseinek alakulására. Heves vitát és elutasítást váltott viszont ki Henri Guiter előadása, mely az európai nyelvek szétválásának kronológiáját kívánta átférni és újra meghatározni.

A továbbiakban az 1989-es esztendőben főszerepet kapott szekciók munkájáról kívánunk röviden szólni.

A Francia Forradalom Története Bizottság működését fennállása óta az az alapvető célkitűzés határozza meg, hogy a regionális kutatások eredményeinek optimális figyelembevételével tegyék évről-évre árnyaltabbá a Forradalom tablóképét. François-Alphonse Aulard munkássága óta minden kutató tisztában van azzal, hogy regionális kutatási eredmények nélkül elképzelhetetlen a korszak igazi mélységegik hatoló gazdasági, társadalmi, politikai elemzése. Albert Mathiez, Georges Lefebvre, Albert Soboul, Jacques Godechot munkásságát szabadjon – e korántsem teljes névsorban – ilyen összefüggésben is megemlíteni. A Michel Vovelle szerkesztette Franciaország a Forradalom alatt (1789–1799) című, alig néhány hónapja napvilágot látott alapvető kézikönyv pedig szintén ékes bizonyossága e célkitűzés hasznosságának, s ekkor még nem írtunk a CTHS publikálta dokumentum- és tanulmánykötetről. (A CTHS bicentenáriumi katalógusa – az elmúlt húsz esztendő munkálatainak tükrében – több mint hatvan kötetre hívja fel az olvasó figyelmét.)

A Bizottság által megadott témakörök tehát nem az öncélú regionális, lokális kutatásokra koncentrálnak, hanem egy-egy átfogó, ha tetszik „központi” programhoz illeszkednek. Ennek illusztrálására íme az 1988-as strasbourgi illetve az 1989-es párizsi konferenciára megadott témakörök biztosította „kínálat”.

- Forradalom és ellenforradalom; a népesség magatartási és viselkedési normái Nyugat-Franciaországban
- A háború problémái; a toborzás és mozgósítás erőforrásai (1791–1795)
- A Forradalom hatása a német fejedelemségekben és Közép-Európában
- A Forradalom gazdasága – regionális kutatások tükrében
- Az adminisztráció dilemmái 1789–1815 között
- Városok geográfiája és kartográfiája a Forradalom alatt
- A Forradalomból kirekesztettek; nők, a gyarmatok néger és színesbőrű lakói, proletárok, cselédek
- Kulturális élet a Forradalom alatt (1789–1799)

A Francia Forradalom Története Bizottság ügymond szakmai jelentőségét nem kisebb nevek félmjelzik, mint az elnök Michel Vovelle, az alelnök Claude Petitfrère, a titkár Jean-Paul Bertaud, s e ponton hadd tekintsünk el a további nevek felsorolásától. Ehelyett inkább – igaz mozaikszerűen – engedjék meg néhány sor a konferencián bemutatott dolgozatok ürügyén.

Párizsban a Francia Forradalom Története Bizottság 39 dolgozat bemutatására vállalkozott, de e témakörhöz kell számítanunk még azt a kilenc dolgozatot is, mely a Társadalombiztosítás Története Kollokvium keretében a Forradalom és társadalomvédelem témakörében hangzott el. Az öt nap alatt bemutatott közel félszáz dolgozat természetesen nemcsak a bicentenáriumból adódó számbeli dominancia mutatója, hanem számos izgalmas kérdéskör hordozója is. Jean-Paul Bertaud például a jakobinus konvent társadalomvédelmi politikáját elemezte a hadsereg és család összefüggésében. Jean Valette ugyancsak izgalmas szociálpolitikai témát boncolgatott. Előadásában azt vizsgálta, hogy 1792–1796 között Gironde megyében milyen megfontolások alapján kaptak szociális támogatást, segítyt azok a szülők, családfők, akik a haza megvédésében jeleskedtek. Jean-Pierre Gross dolgozata arra a kérdésre keresett választ, hogy milyen politikai, morális és társadalomvédelmi megfontolások készítették a jakobinusokat a koldulás felszámolásának kísérletére. (Párizson kívül komoly erőfeszítéseket tettek ennek keresztülvitele érdekében Creuse, Correze, Haut-Vienne, Charente, Dordogne, Lot, Aveyron, Lot-et-Garonne megyékben.) Roderick Phillips kanadai professzor a francia család és a Forradalom együttesében érzékelteti azt a folyamatot, ahogy – 1792-től kezdődően – az Ancien Régime családról alkotott fogalmát felváltja a republikánus családmódel. Korabeli dokumentumok tükrében mutatja be, hogy a Forradalom – demográfiai, vallási és morális síkon egyaránt – mily nagy jelentőséget tulajdonított a házasságnak, családnak. A kortársak úgy vélték: ha létrejön a családi morál és polgári morál ekvivalenciája, akkor újjászületik Franciaország. Jean-Marcel Goger azokról az infrastrukturális változásokról beszélt, melyek az 1760-as évektől mentek végbe Franciaországban – kiemelve az úthálózat gazdasági, kereskedelmi, no meg katonai, stratégiai fontosságát.

Végezetül egy-két mondat a jelzett korszak kutatási lehetőségeinek technikai feltételeiről. Marcel Baudot – a Francia Levéltárak tiszteletbeli főfelügyelője – igen informatív és hasznos előadást tartott a vidéki levéltárak Forradalomra vonatkozó forrásbázisáról, míg Fernand Beaucour – a Napóleon dokumentumok direktora – azokról a dokumentumokról szölt, amelyek Napóleon és a Forradalom címmel csoportosíthatók.

Összegzésül úgy érezzük, hogy a CTHS munkájába való bekapcsolódás, az általa szervezett konferenciákon való részvétel egyben a francia tudományos élethez való közvetlen kapcsolódást is kínálja. Ez lehet érdekes (és az általános folyamat is ebbe az irányba hat) a külföldi kutatók számára is, akiknek ily módon a Franciaország történetére vonatkozó vagy azt is érintő kutatásai közvetlenül is szembesülhetnek egy jelentősebb létszámú szakmai közvéleménnyel, és egyben kutatási eredményeik belső, franciaországi diffúziója is megtörténik.

Helyenként kifejezetten hasznos lenne a különböző szekciók munkáját figyelemmel kísérni. Erre példaként ezúttal talán az őstörténeti szekció munkája szolgálhat, mely külön programként tárgyalta Európa különböző régióinak őstörténetére vonatkozó újabb kutatási eredményeket. Közép-Európáról is több tanulmány készült a programfüzet szerint cseh-szlovák, lengyel, román, szovjet és német részvétellel; a téma talán fölkelthette volna a magyar szakemberek érdeklődését is.

Végül pedig annyit szeretnénk megjegyezni, hogy CTIIS tevékenysége számunkra a hely-történet és a nemzeti történet közötti kapcsolatok menedzselése szempontjából modellértékűnek tűnik. Ugyanakkor nyitottsága lehetővé és kívánatosá teszi a külföldi kutatók részvételét is. Hasznos lehet tehát mindazok számára, akik Franciaország története iránt érdeklődnek, azt kutatják, vagy úgy vélik, hogy az összehasonlító kutatásoknak van jelentősége a tudományáguk fejlődése szempontjából.